

ที่มา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ก้องภพ ศิริจิมา

ที่มา: Michael Freeman 1990

05

ฉันท์ในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*

Chandas in Sanskrit Inscriptions of King Jayavarman VII

นิพัทธ์ แยมเดช **

Nipat Yamdate

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อลังการในบทสวดตีพระเกียรติในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7” โดยมี ผศ. ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ และ ผศ. ดร. จิรพัฒน์ ประพนธ์วิทยา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

** นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

Ph.D. candidate, Epigraphy in Thai, Graduate School, Silpakorn University.

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาฉันทน์ในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้แก่ จารึกปราสาทตาพรหม จารึกปราสาทพระขรรค์ จารึกปราสาทพิมานอากาศ และจารึกปราสาทจรุง โดยนำกรอบคิดฉันทศาสตร์ของเกษเมนทร์ กวีและนักวรรณคดีสันสกฤตในคริสต์ศตวรรษที่ 11 มาเป็นแนวทางวิจารณ์ลีลาและความเหมาะสมของฉันทน์

ผลการศึกษาพบว่า ฉันทน์ในจารึกมีทั้งหมด 10 รูปแบบ เรียงลำดับจากฉันทน์ที่มีพยางค์น้อยจนถึงฉันทน์ที่มีพยางค์มาก ประกอบด้วย (1) อนุชฎ (2) อุปชาติ (3) อินทรวัชรา (4) อุเปนทรวัชรา (5) วัมศัสดา (6) วสันตติลกา (7) มาลินี (8) มันทากรานตา (9) ศารทูลวิกิริทิต (10) อารยา ฉันทน์ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มฉันทน์ 2 กลุ่ม คือ ฉันทน์ที่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อความครบถ้วนสมบูรณ์ และฉันทน์ที่ไม่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อหาไม่สมบูรณ์ ฉันทน์แต่ละรูปแบบสะท้อนให้เห็นว่า กวีสร้างสรรค์รูปแบบฉันทน์ที่เหมาะสมกับลีลาและการแสดงอารมณ์หรือรสรณคดีสอดคล้องกับข้อสังเกตของเกษเมนทร์ ความงดงามของฉันทน์จึงส่งเสริมให้จารึกก่อปรด้วยความงาม และสื่อเนื้อความตามจุดประสงค์ของกวี

คำสำคัญ: ฉันทน์, จารึกภาษาสันสกฤต, พระเจ้าชัยวรมันที่ 7

A b s t r a c t

Chandas or the Sanskrit Poetry inscriptions of King Jayavarman VII found at Ta-Prohm, Phra Khan, Phimeanakas and Prasat Chrung obviously varied in accordance with the poet's will. All were valuable and very interesting to study in terms of their overall aesthetics. The purpose of this article is to study the aesthetic beauty of those Chandas in terms of the poetic and literary concepts of the great poet and critic of 11th century, KsÜemendra to find how to analyze the styles and the suitability he used in those chandas.

The findings are as follows; there are 10 metres of Chandas (here starting from the metres with less syllables progressing through to those with more syllables) namely, (1) Anuṣṭubh (2) Upajāti (3) Indravajrā (4) Upendravajrā (5) Vamśasthā (6) Vasantatilakā (7) Mālinī (8) Mandākrāntā (9) Śārdūlavikrīḍita (10) Āryā. Most Chandas in the selected inscriptions are in the vṛtta category or (the equal syllables in all 4 Padas of a verse) except Āryā which is in the jāti category (the Chanda regulated by the ma'tra' or length of time). Overall , all Chandas could be classified into two groups as follows: (1) Chandas which are legible with the complete contents; (2) Chandas which are partly legible with incomplete contents. In the Chandas in the selected inscriptions, it is evident that the poet creatively composed Chandas in accordance with the styles and rasa usually utilized by Ksemendra. His concept of the composition of Chandas is that in order to deeply understand the complete contents of inscriptions, the metres of Chandas should not be neglected.

Keywords: Chandas, Sanskrit inscriptions, King Jayavarman VII

บทนำ: ที่มาและความสำคัญ

นับตั้งแต่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1724 พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์ คือ ทรงฟื้นฟูอาณาจักรกัมพูชาให้รุ่งเรือง ดำเนินโครงการก่อสร้างกำแพงเมืองยโสธรปุระ หรือนครธม และกำแพงของเมืองพระนครหลวงด้วยศิลาแลง แต่ละมุมของกำแพงมีปราสาทเล็กๆ คือ ปราสาทจรุง (อุไรศรี วรสระริน 2545: 92; มาดแลน จิโต, 2543: 113) ศาสนสถานจำนวนมากในรัชสมัยของพระองค์สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแด่พระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าศาสนสถานแห่งแรก ได้แก่ ปราสาทบันทายกุฎี ต่อมาคือปราสาทตาพรหม และกลุ่มปราสาทพระขรรค์ ขณะที่ศาสนสถานกลางราชธานีสร้างช่วงปลายรัชสมัย คือ ปราสาทบายน (มาดแลน จิโต, 2543: 95)

ศาสนสถานที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างขึ้น มีจารึกภาษาสันสกฤตประดิษฐานอยู่ด้วย เห็นได้จากจารึกปราสาทตาพรหม จารึกปราสาทพระขรรค์ และจารึกปราสาทจรุง เป็นต้น ส่วนปราสาทที่มีมาก่อนแต่ได้บูรณะขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ เช่น ปราสาทพิมานอากาศ ก็มีจารึกปราสาทพิมานอากาศที่พระนางศรีอินทรวเทวีรจนาประดิษฐานอยู่

จารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นิยมจารึกด้วยคำประพันธ์ประเภท “ร้อยกรอง” โดยกวีใช้ฉันทน์ (chandas) หลายรูปแบบ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาฉันทน์ในจารึกเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้เห็น

คุณค่าของจารึกและอ่านฉันทน์ได้ตรงตามข้อบังคับ ขาบซึ่งในลีลาและรสของฉันทน์

การศึกษาประเด็นเรื่องฉันทน์นี้อยู่ในวงจำกัด นักจารึกศึกษาสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (École française d'Extrême-Orient) หรือ EFEO เช่น หลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) และ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) มีคุณูปการต่อการจัดระบบฉันทน์ในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อนักจารึกศึกษาในชั้นหลัง ให้ต่อยอดวิเคราะห์รูปแบบฉันทน์อย่างลุ่มลึกต่อไปได้อีก เหตุผลดังกล่าวจึงเป็นที่มาของบทความชิ้นนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาลักษณะของฉันทน์ในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ขอบเขตของข้อมูล

จารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในบทความนี้ ผู้วิจัยศึกษาจารึกในกลุ่มแบบฉบับหลวง ได้แก่ จารึกปราสาทตาพรหม จารึกปราสาทพระขรรค์ จารึกปราสาทพิมานอากาศ และจารึกปราสาทจรุง เนื่องจากจารึกในกลุ่มแบบฉบับหลวง มีการร้อยกรองเนื้อหาขนาดยาว ทำให้เห็นลักษณะของฉันทน์ได้หลายรูปแบบ

การประยุกต์กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยประยุกต์กรอบแนวคิดด้านทฤษฎีของเกษเมนทร์ กวีและนักวิจารณ์วรรณคดีสันสกฤตในคริสต์ศตวรรษที่ 11 ผู้รจนาดาราคันท์เรื่อง “สุฤตตติลภ” มาเป็นแนวทางศึกษาลีลาและความเหมาะสมของรูปแบบฉันท์ ดาราคันท์เล่มนี้ ปราณี พาทานิซ แพลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทย นับว่าเอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอ้างอิงถึงในบทความนี้

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ข้อบังคับของฉันท์แต่ละรูปแบบ ปรากฏเครื่องหมายที่สำคัญ (Les Morgan 2011: 39) ดังนี้

1.1 พยางค์เสียงหนัก หรือ ครุ หมายถึง พยางค์ที่มีเสียงสระเสียงยาว สระเสียงประสม สระเสียงสั้นที่ตามด้วยอนสุวาระ (°) หรือ วิสรรคะ (:) หรือ พยางค์ที่ตามด้วยพยัญชนะสังโยค คือ พยัญชนะซ้อนกันสองเสียงหรือมากกว่า แทนด้วยเครื่องหมาย —

1.2 พยางค์เสียงเบา หรือ ลหุ หมายถึง พยางค์ที่มีเสียงสระเสียงสั้น แทนด้วยเครื่องหมาย U

1.3 เครื่องหมายคั่น | เพื่อแบ่งจังหวะหยุดของพยางค์

2. ตัวอักษรย่อและเครื่องหมายในตาราง ดังนี้

ตัวอักษรย่อที่ใช้ในตาราง	เครื่องหมายที่ใช้ในตาราง
จ.ตพ = จารึกปราสาทตาพรหม	✓ = ปรากฏในจารึก
จ.พข = จารึกปราสาทพระขรรค์	✗ = ไม่ปรากฏในจารึก
จ.พิอ = จารึกปราสาทพิมานอากาศ	* = เนื้อหาจารึกชำรุด จึงไม่ทราบแน่ชัด
จ.ปจ. = จารึกปราสาทจรุง	

ข้อมูลเบื้องต้นของจารึก

ข้อมูลเบื้องต้นของจารึกที่นำมาศึกษา มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. จารึกปราสาทตาพรหม

จารึกหลักนี้ แต่งโดยเจ้าชายศรีสุรยกุมาร จารึกโคลกสุดท้ายระบุไว้ชัดเจนว่าเจ้าชายพระองค์นี้ทรงมีสถานภาพเป็นพระโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยประสูติจากพระอัครมเหสี ได้แต่งคำจารึกเพื่อสดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (George Coedès 1906: 70) จารึกปราสาทตาพรหมแต่งเป็นบทร้อยกรอง มีเนื้อหาทั้งหมด 145 บท เนื้อหาเป็นบทสดุดีพระเกียรติฉายภาพพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในมิติต่างๆ ครอบคลุมพระราชวงศ์ พระราชประวัติ การก่อสร้างราชวิหารหรือปราสาทตาพรหม ในปีมหาศักราช 1108 ตรงกับ ค.ศ. 1186 หรือ พ.ศ. 1729 อันเป็นพุทธสถานที่พระมหากษัตริย์อุทิศแด่พระราชมารดา คือ พระนางศรีชัยราชจุฑาภินิ (George Coedès 1906: 55) นอกจากนี้จารึกยังแฝงอุดมคติความเชื่อของยุคสมัยอย่างละเอียด

2. จารึกปราสาทพระขรรค์

จารึกหลักนี้แต่งโดยเจ้าชายศรีวิรยุมาร จารึกโคลกสุดท้ายระบุไว้ชัดเจนว่าเจ้าชายพระองค์นี้ทรงมีสถานภาพเป็นพระโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยประสูติจากพระอัครมเหสี “ราเชนทรเทวี” (Rajendradevi) ได้แต่งคำจารึกเพื่อสดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (George Coedès 1941: 283) จารึกปราสาทพระขรรค์แต่งเป็นบทร้อยกรอง มีเนื้อหาทั้งหมด 179 บท จารึกหลักนี้พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างขึ้นในคราวที่มีการประดิษฐานรูปเคารพพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 พระราชบิดาของพระองค์ในปีมหาศักราช 1113 ตรงกับ ค.ศ. 1191 หรือ พ.ศ. 1734 เนื้อหาจารึกหลักนี้เหมือนกับจารึกปราสาทตาพรหม ต่างกันที่จารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวถึงรายการสิ่งของต่างๆ ที่ต่างออกไปบ้าง มีการระบุชื่อภูมิสถานต่างๆ ชื่อรูปเคารพที่หลากหลาย และกล่าวถึงวีรกรรมพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่โปรดให้สร้างเมืองชัยศรีหรือปราสาทพระขรรค์แห่งนี้

3. จารึกปราสาทพิมานอากาศ

จารึกหลักนี้ แต่งโดยพระนางศรีอินทราเทวี ทรงมีสถานภาพเป็นพระมเหสีอีกพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้แต่งคำจารึกเพื่อสดุดีพระราชสวามี (George Coedès 1942: 173) จารึกหลักนี้ชำรุด เนื้อหาจึงปรากฏเพียงบางด้านเท่านั้น จารึกแต่งเป็นบทร้อยกรอง มีเนื้อหาทั้งหมด 102 บท เนื้อหาเป็นบทสดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และบันทึกอัตชีวประวัติของกวีเอง

4. จารึกปราสาทจรุง

จารึกหลักนี้ ประกอบด้วยชุดจารึก 4 หลัก ได้แก่ จารึกหลักที่ k.287, k.288, k.547 และ k.597 เนื้อหาจารึก 4 หลักนี้มีสภาพไม่สมบูรณ์ จารึกชำรุดมาก จึงไม่พบร่องรอยชื่อของกวี แต่สันนิษฐานได้ว่าเป็นกวีหลวงหรือนักปราชญ์ผู้แตกฉานศิลปะการประพันธ์ จารึกปราสาทจรุงหลักที่ k.287 มีเนื้อหาทั้งหมด 76 บท จารึกหลักที่ k.288 มีเนื้อหาทั้งหมด 122 บท จารึกหลักที่ k.547 มีเนื้อหาทั้งหมด 33 บท จารึกหลักที่ k.597 มีเนื้อหาชำรุดมากที่สุด เซเดส์ตรวจสอบคำอ่านจารึกโดยแบ่งเป็นด้าน B มีคำอ่านจัดเรียงบรรทัด A-L จำนวน 23 บรรทัด และด้าน D มีคำอ่านจัดเรียงบรรทัด M-V จำนวน 20 บรรทัด (George Coedès 1952: 207-253)

จารึกแต่ละหลักที่กล่าวถึงข้างต้น กวีใช้ฉันทลักษณ์หลายรูปแบบ เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาสดุดีพระเกียรติพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผู้วิจัยพบว่าฉันทที่พบในจารึกเหล่านี้ ประมวลฉันทได้ 10 รูปแบบ ซึ่งสอดคล้องตามแบบแผนฉันทศาสตร์ ฉันททั้งหมดในจารึกมีรายละเอียดเช่นไร ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ฉันทที่พบในจารึก

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหา 2 ประเด็น คือ (1) ข้อบังคับของฉันท (2) การจัดระบบฉันท ดังนี้

1. ข้อบังคับของฉันท

ข้อบังคับของฉันท คือ ลักษณะรูปแบบของฉันทที่บังคับจำนวน พยางค์ และบังคับมาตราตามแบบแผนฉันทศาสตร์ ฉันทที่ในจารึกมีทั้งฉันท กลุ่มวฤตตะ คือ กำหนดนับพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ กับฉันทกลุ่มชาติ คือ กำหนดนับพยางค์ด้วยจำนวนมาตรา (Arati Mitra 1989: 286)

อนึ่ง ตามแบบแผนฉันทศาสตร์ของฉันทกลุ่มวฤตตะ ซึ่งเป็นที่นิยมในการแต่งบทกวีนิพนธ์นั้น นักฉันทศาสตร์กำหนดกลุ่มคำของพยางค์ครุและลหุ ซึ่งเรียกว่า “คณะ” โดยแบ่งเป็น 8 คณะ (คณะหนึ่งมี 3 พยางค์) (ปราณี ฬาพานิช 2542: 74) ดังนี้

ม คณะ — — —   ภา คณะ — U U   ช คณะ U — U
น คณะ U U U   ส คณะ U U —   ย คณะ U — —
ร คณะ — U —   ต คณะ — — U

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยใคร่ปูพื้นฐานข้อบังคับของแผนผังฉันทให้เข้าใจเสียก่อน โดยจะเรียงลำดับฉันทที่พบในจารึกจากพยางค์น้อยจนถึงฉันทที่มีพยางค์มาก ดังนี้

1.1 อนุษฏก/โคลก กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

U U U U | U — — U || U U U U | U — U U
U U U U | U — — U || U U U U | U — U U

ฉันทรูปแบบนี้หนึ่งบาทมี 8 พยางค์ ตำแหน่งเสียงครุและลหุไม่เคร่งครัด กล่าวคือ ตำแหน่งเครื่องหมายแทนเสียงลหุซ้อนทับเสียงครุ หมายความว่าอนุษฏกใช้เสียงครุหรือลหุตรงตำแหน่งที่แทนที่กันได้ตามเจตนารมณ์ของกวี อย่างไรก็ตาม พยางค์ที่ 5 ในแต่ละบาทจะเป็นพยางค์ลหุ พยางค์ที่ 6 ในแต่ละบาทจะเป็นพยางค์ครุ ขณะที่พยางค์ที่ 7 ของบาทที่ 2 และ 4 เป็นพยางค์ลหุ (ปราณี ฬาพานิช 2542: 34)

1.2 อุปชาติ กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

U — U — — | U U — U — —

อุปชาติ เป็นฉันทที่ผสมกับฉันทในกลุ่มที่หนึ่งบาทมี 11 พยางค์ กล่าวคือ ฉันทอุปชาติผสมระหว่างอินทรวัชราและอุเปนทรวัชรา และอุเปนทรวัชราหรืออินทวงศ์ กับวัมศีลลา เกษเมนทร์แสดงความเห็นไว้ว่าฉันทอุปชาติ พยางค์แรกของบาทแรกนั้นควรเป็นพยางค์ลฆุ (ปราณี ฬาพานิช 2542: 78)

1.3 อินทรวัชรา หรือ อินทรวิเชียรฉันท กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลฆุ ดังแผนผัง

— — U — — | U U — U — —

อินทรวัชรา เป็นฉันทในกลุ่มที่หนึ่งบาทมี 11 พยางค์ รูปแบบของฉันทมีลักษณะข้อบังคับเหมือนอุปชาติฉันท มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 5 เช่นเดียวกัน รูปแบบของฉันทอินทรวัชราขึ้นต้นและจบลงด้วยเสียงครุ

1.4 อุเปนทรวัชรา กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลฆุ ดังแผนผัง

U — U — — | U U — U — —

อุเปนทรวัชรา เป็นฉันทในกลุ่มที่หนึ่งบาทมี 11 พยางค์เช่นเดียวกับอุปชาติ และอินทรวัชรา

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับฉันทกลุ่ม 11 พยางค์ ที่สมควรอธิบายเพิ่มเติมดังนี้ ในวรรณคดีสันสกฤตมีฉันทกลุ่มที่เรียกว่า “ตริชฎา” ซึ่งเป็นฉันทที่มีจำนวน 11 พยางค์ มี 4 บาท นับรวมพยางค์ได้ 44 พยางค์ มีรูปแบบของฉันทลักษณะหลากหลาย ที่พบบ่อยคือ “อินทรวัชรา” ซึ่งเป็นฉันทที่เน้นเสียงหนักสองพยางค์แรก และตามด้วยเสียงเบา ฉันทรูปแบบนี้อาจแปรรูปได้เป็น “อุเปนทรวัชรา” และ “อุปชาติ” (H.H. Wilson 1847: 437-439) จากการที่ผู้วิจัยพิจารณาฉันทในกลุ่มนี้ที่พบในจารึก ประกอบด้วยฉันทจำนวน 3 รูปแบบ ซึ่งความนิยมที่พบมาก ได้แก่ อุปชาติ อินทรวัชรา และอุเปนทรวัชรา

1.5 วัมศีลลา กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลฆุ ดังแผนผัง

U — U | — — U | U — U | — U —

ฉันทรูปแบบนี้หนึ่งบาทมี 12 พยางค์ มีชื่อเรียกหลากหลาย เช่น วัง ศัสถวิละ และวังศีลตนิต (Les Morgan 2011: 115)

1.6 **วสันตติลกา** กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

— — U — U U U — | U U — U — —

วสันตติลกา เป็นฉันท์ที่ได้รับความนิยมมาก รูปแบบของฉันท์มีจำนวนบาทละ 14 พยางค์ มีช่วงจังหวะหยุดพยางค์ที่ 8 ฉันท์วสันตติลกามีชื่อเรียกหลากหลาย เช่น วสันตติลก วสันตติลกา วสันตติลกัม อุทธรณิณี และลิมโหนดา (Les Morgan 2011: 133)

1.7 **มาลินี** กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

U U U U U U — — | — U — — U — — |

ฉันท์รูปแบบนี้ หนึ่งบาทมี 15 พยางค์ ในการแบ่งจังหวะของฉันท์มีจังหวะหยุดช่วงแรกพยางค์ที่ 8 และอีกช่วงพยางค์ที่ 15 (Les Morgan 2011: 138)

1.8 **มันทาการานตา** กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

— — — — | U U U U U — | — U — — U — U |

ฉันท์รูปแบบนี้หนึ่งบาทมี 17 พยางค์ พยางค์สุดท้ายของฉันท์จะเป็นเสียงครุหรือลหุก็ได้ ในการแบ่งจังหวะของฉันท์ มีจังหวะหยุดแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 หลังพยางค์ที่ 4 ช่วงที่ 2 หลังพยางค์ที่ 10 และช่วงที่ 3 หลังพยางค์ที่ 17

1.9 **ศารทูลวิกริติต** กำหนดพยางค์ด้วยเสียงครุและลหุ ดังแผนผัง

— — — U U — U — U U U — | — — U — — U — |

ศารทูลวิกริติต เป็นฉันท์ที่มีจำนวนพยางค์มากที่สุดในจารึกที่นำมาศึกษา คือ หนึ่งบาทมี 19 พยางค์ รูปแบบฉันท์มีการแบ่งจังหวะหยุด 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 หลังพยางค์ที่ 12 และช่วงที่ 2 หลังพยางค์ที่ 19

1.10 **อารยา** ฉันท์รูปแบบนี้นับจำนวนมาตราเป็นสำคัญ โดยนับพยางค์ลหุแทนหนึ่งมาตรา ส่วนพยางค์ครุ นับพยางค์แทนสองมาตรา กล่าวคือ อารยา มี 4 บาท บาทแรกมี 12 มาตรา บาทที่ 2 มี 18 มาตรา บาทที่ 3

มี 12 มาตรา และบาทที่ 4 มี 15 มาตรา ตามลำดับ (H.H. Wilson 1847: 444-446) ฉันทลักษณ์นี้ดูคล้ายกับฉันทิโคลกที่ 145 ในจารึกปราสาทตาพรหม และฉันทิโคลกที่ 34 ในจารึกปราสาทพระขรรค์

รูปแบบฉันทดังกล่าวข้างต้น เป็นความรู้พื้นฐานในทางฉันทศาสตร์ กวีผู้รจนาจารึกได้นำฉันทเหล่านี้มาร้อยกรองเนื้อหาที่ต้องการสื่อความหมาย ซึ่งต้องใช้ความเพียรพยายามมาก เพราะจารึกแต่ละหลักคือบทสวดดีพระเกียรติอันสูงส่ง มีเนื้อหาขนาดยาว กวีจึงใช้ฉันทจำนวนมากต่อเนื่องกันไป ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะจัดระบบฉันทให้เห็นชัดเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

2. การจัดระบบฉันท

นักจารึกศึกษาแห่ง EFEO เมื่อครั้งตรวจสอบชำระจารึก ได้แสดงรายชื่อฉันทแต่ละรูปแบบ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อนักอ่านจารึกจะได้ทราบว่าจารึกแต่ละหลัก กวีใช้ฉันทรูปแบบใดบ้าง ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยใคร่จัดระบบฉันทให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น โดยประมวลรูปแบบฉันท 10 รูปแบบที่พบในจารึกให้อยู่ในข้อมูลตาราง เพื่อสะดวกต่อการตรวจสอบ และจะชี้ให้เห็นด้วยว่าฉันทนำเสนอเนื้อหาอย่างไร โดยแบ่งเป็น 3 ตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 ฉันทที่พบในจารึก

ที่	ประเภทของฉันท	จารึกในแต่ละหลัก						
		จ.คพ	จ.พข	จ.พือ	จ.ปจ.			
					k.287	k.288	k.547	k.597
1	อนุชฎก	✓	✓	✓	×	×	×	✓
2	อุษาคติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	อินทรวัชร	✓	✓	✓	×	✓	×	×
4	อุเพนทรวัชร	×	×	✓	×	✓	×	×
5	วัมศัสถา	×	×	✓	×	×	×	×
6	วสันตติลกา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7	มาลินี	×	✓	×	×	✓	×	×
8	มันทากรานตา	×	×	×	×	✓	×	×

ที่	ประเภทของฉันท	จารึกในแต่ละหลัก						
		จ.ตพ	จ.พข	จ.พือ	จ.ปจ.			
					k.287	k.288	k.547	k.597
9	ศารทูลวักขิต	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓
10	อารยา	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗

จากตารางข้างต้น จารึกแต่ละหลักส่วนใหญ่ใช้ฉันทจำนวน 6-7 รูปแบบ โดยเฉพาะจารึกปราสาทพระขรรค์ และจารึกปราสาทจรุง หลักที่ k.288 มีฉันทจำนวนมากถึง 7 รูปแบบ ข้อมูลนี้ยังเห็นได้ชัดเจนว่ากวีผู้รจนจารึกนิยมใช้ฉันทอุปชาติ และวสันตติลกา เพราะเป็นฉันทที่ปรากฏในจารึกทุกหลัก ส่วนฉันทที่พบน้อย ซึ่งกวีอาจไม่นิยมใช้มี 3 รูปแบบ คือ (1) มันทากรานตา ในจารึกปราสาทจรุงหลักที่ k.288 (2) วมศัสถา ในจารึกปราสาทพิมานอากาศ (3) อารยา พบในจารึกปราสาทตาพรหม และจารึกปราสาทพระขรรค์ รายละเอียดตารางต่อไป จะประมวลให้เห็นว่าฉันทในจารึกพบในโคลกใดบ้าง มีการใช้ฉันทมากน้อยเพียงใด ดังนี้

ตารางที่ 2 ฉันทในแต่ละโคลก

รูปแบบของฉันท	จารึกในแต่ละหลัก						
	จ.ตพ	จ.พข	จ.พือ	จ.ปจ.			
				k.287	k.288	k.547	k.597
อนุชฎก	38-140	35-166	10-28, 91-94	✗	✗	✗	บรรทัด A-L / M-R
รวม	103 บท	135 บท	23 บท	-	-	-	18 บท
อุปชาติ	5, 8, 11-12, 14-16, 25, 27, 29-31, 33-36	5, 8, 11-12, 14-16, 21-22, 25-26, 30-31, 170	*	5, 7, 8, 11-12, 14, 16, 19-70	5, 7, 8, 11-12, 14, 16, 19-104, 107, 118	5, 7-8, 11-12, 14, 16, 19-26, 28, 31-33	บรรทัด U และ V
รวม	16 บท	14 บท	-	59 บท	95 บท	19 บท	2 บท
อินทรวัชรา	7, 19, 32, 37	7, 20, 23, 33, 169	*	*	*	*	*

รูปแบบของฉันท	จารึกในแต่ละหลัก						
	จ.ตพ	จ.พข	จ.พือ	จ.ปจ.			
				k.287	k.288	k.547	k.597
รวม	4 บท	5 บท	*	*	*	*	*
อุเปนทรวัชรา	×	×	*	×	*	×	×
รวม	-	-	*	-	*	-	-
วัมส์ถา	×	×	2, 97-99	×	×	×	×
รวม	-	-	4 บท	-	-	-	-
วสันตติลกา	1-4, 6, 9-10, 13, 17, 20-24, 26, 28, 141-144	1-4, 6, 9-10, 13, 17, 19, 24, 27-29, 32, 171-176	6, 95, 101-102	1-4, 6, 9-10, 13, 15, 17, 71-77	1-4, 6, 9-10, 13, 15, 17, 105	1-4, 6, 9-10, 8, 15, 17, 19, 27	บรรทัด T
รวม	20 บท	21 บท	4 บท	17 บท	11 บท	12 บท	1 บท
มาลินี	×	168	×	×	106	×	×
รวม	-	1 บท	-	-	1 บท	-	-
มันทาการานตา	×	×	×	×	110	×	×
รวม	-	-	-	-	1 บท	-	-
คารพูลวีกิริติ	18	18, 167, 177-179	×	18	18, 108-109, 111-117	18	บรรทัด S
รวม	1 บท	5 บท	-	1 บท	10 บท	1 บท	1 บท
อารยา	145	34	×	×	×	×	×
รวม	1 บท	1 บท	-	-	-	-	-

จากข้อมูลตารางข้างต้น มีข้อสังเกต 2 ประการ ประการแรก ฉันท
ในจารึกแต่ละหลักแสดงถึงความหลากหลาย และเทียบเคียงความนิยม
การใช้ฉันทในจารึกได้ เห็นได้จากกรณีของจารึกปราสาทตาพรหมและ
จารึกปราสาทพระขรรค์ กวีใช้ฉันทบางรูปแบบในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน

เช่น อุปชาติ อินทรวัชร และวสันตติลกา ทำให้เห็นได้ว่าจารึกสองหลักนี้
 ก็มีแนวคิดการสร้างสรรคืบทประพันธ์ร่วมกัน ที่น่าสังเกตคือกรณีของ
 วสันตติลกายืนยันได้ว่าเป็นฉันทันต์แบบในจารึก เพราะจารึกส่วนใหญ่
 มีการใช้ฉันทันต์รูปแบบนี้ในบทเดียวกัน คือ เนื้อหาตอนต้นที่แสดงสายตระกูล
 ของพระมหากษัตริย์ ประการที่สอง จารึกหลักที่ชำรุด เนื้อหาไม่ครบถ้วน
 คือ จารึกปราสาทพิมานอากาศ และจารึกปราสาทจรุง ผู้วิจัยใช้เครื่องหมาย
 * คือ ไม่ทราบชัดเจนในการระบุเจาะจงว่าเป็นฉันทันต์กลุ่มที่มี 11 พยางค์
 รูปแบบใด คือ อินทรวัชร, อุเปนทรวัชร หรืออุปชาติ

ตารางที่ 3 ฉันทันต์กับเนื้อหาจารึก

ชื่อฉันทันต์	จารึก		ความสัมพันธ์ระหว่างฉันทันต์กับเนื้อหา
อนุชฎก	จ.ตพ จ.พข		กวีใช้ฉันทันต์รูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาการปลงของต่างๆ ที่ถวายแด่ เทวรูปภายในปราสาท
	จ.พือ		กวีใช้ฉันทันต์รูปแบบนี้สดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
	จ.ปจ.	k.597	เนื่องจากตัวอักษรจารึกหลักนี้ขาดหายไปมาก แต่เนื้อหาที่เหลืออยู่ สะท้อนให้เห็นว่ากวีใช้ฉันทันต์พรรณนาพระเกียรติคุณของพระเจ้าชัย วรมันที่ 7
ฉันทันต์กลุ่ม 11 พยางค์ - อุปชาติ - อินทรวัชร - อุเปนทรวัชร	จ.ตพ		กวีใช้ฉันทันต์อุปชาติและอินทรวัชร เพื่อสดุดีสายตระกูลของพระมหา กษัตริย์ สดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กล่าวถึงสิ่งของพระราชทานของ พระมหากษัตริย์ และกล่าวถึงการก่อสร้างรูปเคารพ
	จ.พข		กวีใช้ฉันทันต์อุปชาติและอินทรวัชรเพื่อสดุดีสายตระกูลของพระมหา กษัตริย์สดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กล่าวถึงสิ่งของพระราชทานของพระ มหากษัตริย์ และกล่าวถึงการสร้างสระชัยบริเวณปราสาทพระขรรค์
	จ.พือ		กวีใช้ฉันทันต์กลุ่ม 11 พยางค์ อุปชาติ อินทรวัชร อุเปนทรวัชร ถ่ายทอด เนื้อหาที่หลากหลาย ทั้งบทประณามพจน์ บทสดุดีพระเกียรติพระเจ้า ชัยวรมันที่ 7 ชีวประวัติของกวีและสายตระกูล และกล่าวถึงชื่อเมือง
	จ.ปจ.	k.287	กวีใช้ฉันทันต์อุปชาติเพื่อสดุดีสายตระกูลของพระมหากษัตริย์ และสดุดี พระเจ้าชัยวรมันที่ 7
		k.547	กวีใช้ฉันทันต์กลุ่ม 11 พยางค์ อุปชาติ อินทรวัชร อุเปนทรวัชร เพื่อ สดุดีสายตระกูลของพระมหากษัตริย์ และสดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
วันศีลดา	จ.พือ		กวีใช้ฉันทันต์รูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาบทประณามพจน์ และกล่าวถึง ชีวประวัติของกวีเอง

ชื่อฉันท	จารึก		ความสัมพันธ์ระหว่างฉันทกับเนื้อหา
วสันตติลกา	จ.ตพ จ.พข		กวีใช้ “ฉันท” รูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาที่หลากหลาย ทั้งบทประณามพจน์ บทสวดติสยาตระกูลของพระมหากษัตริย์ บทสวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และเนื้อหาพระราชดำรัสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
	จ.พื่อ		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้สวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และกล่าวถึงชีวิตประวัติของกวีเอง
	จ.ปจ.	k.287 k.288 k.547	กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาบทประณามพจน์และบทสวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
		k.597	เนื้อหาจารึกจารุดมากไม่สามารถแปลได้แต่สันนิษฐานว่าเป็นบทสวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบฉันทนี้ที่ตั้งที่ปรากฏในจารึกหลักอื่น
มาลินี	จ.พข		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาการกล่าวถึงการสร้างสระชัยบริเวณปราสาทพระขรรค์
	จ.ปจ.	k.288	กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้ถ่ายทอดเนื้อหาการกล่าวถึงการสร้างชัยศิริ (ภูเขา) และชัยสินธุ (แม่น้ำ)
มันทากรานตา	จ.ปจ.	k.288	กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้สวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
สารทูลวิกริต	จ.ตพ		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้สวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
	จ.พข		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้สวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กล่าวถึงพระราชดำรัสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และจบด้วยการระบุชีวิตประวัติของกวี
	จ.ปจ. (k.287, 288, 547, 597)		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้สวดติสยาพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
อารยา	จ.ตพ		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้ในโคลกสุดท้าย เพื่อระบุคำลงท้าย แสดงชื่อของกวี
	จ.พข		กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้เพื่อแสดงการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบฉันทต่างๆ เป็นกรอบกำหนดเนื้อหาที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์สื่อความหมายของกวี โดยจุดประสงค์หลักที่กวีรจนจารึก ก็เพื่อสวดติสยาพระมหากษัตริย์ ดังนั้นฉันทที่จึงสื่อความหมายภาพรวมในมิติเดียวกัน คือ ฉายภาพพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในฐานะยอดวีรกษัตริย์ และครอบคลุมกิจกรรมทางศาสนาอันเนื่องมาจากพระราชนิยมในองค์พระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงตัวอย่างให้ชัดเจน ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างฉันทแต่ละรูปแบบ แสดงข้อวินิจฉัยลักษณะของฉันทในหัวข้อต่อไป

ลักษณะของฉันทในจารึก

ฉันทที่เกือบทั้งหมดในจารึกอยู่ในกลุ่มวฤตตะ สังเกตได้จากจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทสอดคล้องตามข้อบังคับแผนผังฉันทศาสตร์ มีอารยาที่เป็นฉันทในกลุ่มชาติ คือ นับพยางค์เป็นมาตราเพียงรูปแบบเดียว ส่วนลักษณะของฉันทในจารึก จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ฉันทที่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อความครบถ้วนสมบูรณ์ (2) ฉันทที่ไม่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อหาไม่สมบูรณ์ ดังนี้

1. ฉันทที่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อความครบถ้วนสมบูรณ์

ฉันทที่มีความสมบูรณ์ในจารึก ไม่มีปัญหาซับซ้อนในข้อวินิจฉัย เพราะจำนวนพยางค์เป็นข้อบังคับตามแผนผังฉันทศาสตร์อยู่แล้ว จารึกที่อยู่ในสภาพไม่แตกหักชำรุด ได้แก่ จารึกปราสาทตาพรหม และจารึกปราสาทพระขรรค์ มีข้อดีเวลาอ่านคือ รูปแบบฉันทต่อเนื่องกันไป เวลาอ่านฉันทในจารึกไม่ขาดตอน ได้จังหวะและความพริ้งพรายของเสียงหนักเบาตามข้อบังคับของฉันท

ตัวอย่างฉันทวันสันตติลกา ซึ่งเป็นฉันทเริ่มต้นในบทประณามพจน์

(1) สมภารวิสูตรวิภาวธรรมกาย-

สมโภคนิรมิติว ปรุภควาน วิภกตะ

|

(2) โย โคจโร ชินชิตาตมช เทหาชำ

วุทธาย ภูตศรณาย นโม สตุ ตไสม

|| 1

(3) วนเท นิรุตตรม อนุตตรโวธิมารุคค์

ภูตารุททรศนนิรารวณเณกทฤษฏิม

|

(4) ธรรมนุ ตริโลกวิทิตามรนวนทวยนุทยม

อนตรวสตุชชริชณทวิชณชชชคม

|| 2

(5) สมยควิมุกติปริปนถิตยา วิมุกต-

สงโค ปิ สนตตคฤหิตปรารุธสงคะ

|

(6) สงคิยมานชินศาสนาสิตานยาน

สงฺโฆ ภิกฺขุสงฺฆสมฺมชยสวาทะ	3
(7) ไตรโลกยทางกุกฺกิตถผลปรสวาทะ	
อครางคฺคิวิตถกุกฺกิตถวาทะ	
(8) เหมปวีตติกาปริวาทะ	
โลเกศวโร ชยติ ชงฺกมปาริชาตะ	4

(จารึกปราสาทตาพรหม บทที่ 1-4 บรรทัดที่ 1-8)

ฉันทวสันตติกา 4 บทข้างต้น กวีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อ พระพุทธศาสนานิกายมหายาน คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และ พระโพธิสัตว์โลกेश্বর จะเห็นได้ว่าข้อบังคับของฉันทวสันตติกาที่ขึ้นต้น และจบท้ายด้วยเสียงพยางค์ครุ ทำให้เวลาอ่านฉันทมีจังหวะเสียงสมดุล จังหวะไม่กระชั้น หรือเร่งความถี่ของเสียงมากเกินไป เวลาอ่านออกเสียงจึง ก้องกังวานเหมาะกับการสวดบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้กระแสเสียงนี้แสดง ความศรัทธาต่อสิ่งที่เคารพบูชา ดังเนื้อหาในแต่ละโคลง สรุปได้ดังนี้ บท ที่ 1 บรรทัดที่ 1-2 กวีเริ่มต้นบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงเป็นที่พึ่งพิงของ ปวงสาส์ตว์ ได้แบ่งพระวรกายออกเป็น 3 ส่วน คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมาณกาย บทที่ 2 บรรทัดที่ 3-4 กวีบูชาพระธรรม ซึ่งเป็นหนทาง บรรลุพระโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เสมือนกับพระขรรค์ที่ทำลายหมู่ศัตรู ทั้ง 6 (ความอยาก ความโกรธ ความโลภ ความหลง ความมัวเมา และความริษยา) บทที่ 3 บรรทัดที่ 5-6 กวีบูชาพระสงฆ์ที่สละความยึดมั่นถือ มั่นเพื่อบำเพ็ญกิจอันเกิดประโยชน์ต่อสัตว์โลก บทที่ 4 บรรทัดที่ 7-8 กวี บูชาพระโพธิสัตว์โลกेश্বর ผู้เป็นแหล่งของผลอันน่าปรารถนาของคน ทั้งสามโลก

นอกจากนี้ บทประพันธ์ยังเด่นด้วยรสวรรณคดี การที่กวีบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และพระโพธิสัตว์โลกेश্বর ด้วยอารมณ์สงบ สุข ผลของภาวะหรืออนุภาวะ คือ การบรรลุความหลุดพ้นตามแนวทางแห่ง พระโพธิญาณ และความรู้สึกที่ปราศจากการยึดติดความสุขทางโลก เป็นการ

ก้าวเข้าสู่ดินแดนอันसानติถาวร การสื่อสารวรรณคดีดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิด “सानตรส” หรือรสแห่งธรรม อันเป็นปฏิกิริยาสงบสุขบังเกิดในใจผู้อ่าน ฉันท์ที่มีความสมบูรณ์ในจารึกนอกจากให้ข้อมูลประวัติศาสตร์อย่างดีเยี่ยมแล้ว ในกรณีการบันทึกข้อมูลของกวี ยังสะท้อนให้ผู้อ่านทราบภูมิหลังของกวี ดังนี้

ตัวอย่างฉันท์อารยา ในจารึกปราสาทตาพรหม

(73) ศรีสุรยุยกุมารายศ ศรีชยวรมมวณิกุโฆชาตะ |

(74) ราชกุมารโรรณยานเทว ยามกโรตปรศสฺตมิม | 145

(จารึกปราสาทตาพรหม บทที่ 145 บรรทัดที่ 73-74)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ฉันท์อารยาเพื่อถ่ายทอดเนื้อหาที่ว่าด้วยข้อมูลของกวี โดยใจความของฉันท์บทนี้แสดงตัวตนของกวีผู้รจนาบทสดดีพระเกียรติคือ เจ้าชายศรีสุรยุยกุมาร

ตัวอย่างฉันท์ศารทูลวิกริต ในจารึกปราสาทพระขรรค์

(71) อครุยา ศรีชยวรมมเทวนอุปเต ราเชนฺทรเทวี สติ

เศรฐฺฐํ ยํ สมชีชนจ ญฺรตฺวตาม อเครสรํ โยธินาม |

(72) กานตยานงคฺชิตงฺ กลาสูกุตตินา วนฺทยํ วรรณ ธรรมิณฺา

ส ศรีวีรุมารวิวรุตฺ อิทํ ศสฺตํ ปฺรศสฺตํ วยธาด | 179

(จารึกปราสาทพระขรรค์ บทที่ 179 บรรทัดที่ 71-72)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ฉันท์ศารทูลวิกริต เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลของกวี โดยใจความของฉันท์บทนี้แสดงตัวตนของกวีผู้รจนาบทสดดีพระเกียรติคือ เจ้าชายศรีวีรุมาร

ตัวอย่างฉันท์ทวนสันตติกลา ในจารึกปราสาทพินามอากาศ

(43) สวภาวภูตปฺรติภา วหุศฺรุตฺา

สุนิรมมลา ศรีชยวรมมเทวภา |

(จาริกปราสาทพินานอากาศ บทที่ 102 บรรทัดที่ 43-44)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ฉันทลักษณ์ตติกลา เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลของกวี จาริกบทนี้ไม่ได้ระบุชื่อของกวีผู้รจนา แต่ระบุคุณลักษณะของกวีว่า “ผู้เป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าศรีชัยวรมเทพ” นั่นคือเป็นพระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งก็คือ พระนางศรีอินทราเทวี

อนึ่ง น่าสังเกตว่าฉันทลักษณ์ตติกลาในจาริกปราสาทพินานอากาศบทนี้ไม่ได้ขึ้นต้นด้วยบทประณามพจน์แบบเดียวกับในจาริกปราสาทพระขรรค์ และจาริกปราสาทตาพรหม บทประณามพจน์ในจาริกปราสาทพินานอากาศใช้รูปแบบฉันทที่บังคับพยางค์จำนวน 11 พยางค์ ส่วนฉันทลักษณ์ตติกลามีไม่มาก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ฉันทลักษณ์ตติกลาในเนื้อหาบทสวดดีพระเกียรติพยางค์ขึ้นต้นจะไม่เน้นเสียงยาวเช่นบทสวดบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ขึ้นต้นในจาริกปราสาทตาพรหม จาริกปราสาทพระขรรค์ และจาริกปราสาทจรุงดังที่กล่าวแล้ว แต่การลงเสียงพยางค์สุดท้ายในแต่ละบาทยังใช้เสียง อา หรือ พยางค์เสียงหนักเพื่อเน้นความก้องกังวานของเสียง

2. ฉันทที่ไม่สามารถอ่านได้ชัดเจน เนื้อหาไม่สมบูรณ์

ลักษณะฉันทดังกล่าว คือ ฉันทที่มีเนื้อหาบางส่วน หรือมีจำนวนพยางค์ไม่ครบบาท ฉันทที่มีลักษณะเช่นนี้มีปัญหาในข้อวินิจฉัย เพราะจำนวนพยางค์ขาดหายไป อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่คำจาริกพออ่านได้ ก็สามารถเทียบจำนวนพยางค์ที่อยู่ในบทเดียวกัน หรือข้อความใกล้เคียงกัน ซึ่งระบุรูปแบบฉันทได้ เช่น คำประพันธ์บทที่ 10-12 ในจาริกปราสาทพินานอากาศ ซึ่งเนื้อหาจาริกอยู่ในสภาพชำรุด แต่ก็ระบุได้ว่าเป็นฉันทอนุษฏุก เพราะพยางค์ที่จาริกเทียบกับคำอ่านในข้อความที่แวดล้อมได้ ดังนี้

(19) สุตโรชฌุ ยสสมหา ราท อสอ — สเน |

(20) สาธูปกา ริภาวจ จ สุตรก ออ — หสต || 10

- (21) ลกษฺมยา กฤษฺโถมโท ยสฺย วิทฺยยา ว U—U อะ |
 (22) เตชสาส ฆฤณฺวณิ โตหฺสฺตย U—U กาน || 11
 (23) อฺรฺธฺวม อฺรฺธฺวคฺตา ยสฺย กิรฺตติมาลา [ปฺรภา] สุวรา |
 (24) วภา มฺุณฺเณทฺรียานฺ เทวานฺ วัธยฺนติว —U ยาน || 12

(จารึกปราสาทพินานอากาศ บทที่ 10-12 บรรทัดที่ 19-24)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เนื้อหาส่วนมากมีตัวอักษรที่จารึกขาดหายไป แต่เมื่อแปลเนื้อความแล้วนั้น ทำให้เห็นว่าเนื้อหาแต่ละโคลมมุ่งพรรณนาพระเกียรติคุณของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ดังนี้ บทที่ 10 เนื้อหาขาดหายไปบางส่วน สรุปรายละเอียดได้ว่ากวีผู้รจนายกย่องพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่าทรงเป็นผู้รอบรู้สูตร คือ ทรงเป็นผู้รอบรู้ บทที่ 11 เนื้อหาขาดหายไปบางส่วน สรุปรายละเอียดได้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นผู้ที่มีพระลักษณะซึ่งเป็นเทวีแห่งโชคมาสถิตอยู่กับพระองค์ บทที่ 12 เนื้อหาให้รายละเอียดถึงพระเกียรติยศของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งเปรียบดังพวงมาลา (มาลัยที่ร้อยด้วยดอกไม้แดงงาม) ที่พวยพุ่งไปสู่เบื้องบน ส่องแสงเรืองโรจน์ เป็นที่ประจักษ์ในหมู่เทพเจ้า จะเห็นได้ว่าการใช้ฉันทอนุชฌัญญในจารึกปราสาทพินานอากาศดังที่ยกตัวอย่างมาพอสังเขปนี้ เนื้อหาดังต้นที่องค์พระมหากษัตริย์ แล้วตามด้วยส่วนขยายรายละเอียด ซึ่งมุ่งยกย่องพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นเป็นสำคัญ

หรือคำประพันธ์บทที่ 110 ในจารึกปราสาทจรุง หลักที่ k.288 บทที่ 2 ถึงบทที่ 4 ตัวอักษรขาดหายไป แต่เนื้อหาบทที่ 1 มีพยางค์ครบสมบูรณ์ รูปแบบฉันทนี้จึงเทียบได้กับมันทากรานตา ดังนี้

- (33) ชาโตตฺตสาหา ยทิปฺรหฺฤเตตา ทฺุรฺหฺฤโทปฺรฺครหาตฺ ส
 — — — — UUUUU — — วิทฺมยมฺภวทุธิะ |
 (34) — — รมฺธฺไรรุ ฆนฺตรวนานฺ ตฺรณฺลิโนศฺ จ วิโร [ส]
 — — — — UUUUU — — U ปาเถยภาระ || 110

(จารึกปราสาทจรุง หลักที่ k.288 บทที่ 110 บรรทัดที่ 33-34)

ในกรณีเนื้อหาจารึกขำรุงมาก ไม่อาจจะระบุรูปแบบฉันทที่ได้แน่ชัด จึงต้องระบุชื่อฉันทในกลุ่มเดียวกัน ดังในจารึกปราสาทพิฆาตอากาศและจารึกปราสาทจรุง หลักที่ k.288 ข้อความจารึกที่หลงเหลืออยู่มี 11 พยางค์ อาจนับเป็นรูปแบบฉันทที่อุปชาติ, อินทรวัชร หรืออุเปนทรวัชร ก็ได้ เพราะมีลักษณะข้อบังคับของฉันทที่ใกล้เคียงกันมาก จะต่างกันเพียงพยางค์เสียงหนักเบาที่ขึ้นต้นเท่านั้น (A.L. Basham 1986: 511-512)

ฉันท: การสื่อสื่อกับการสร้างอารมณ์

ในตำราฉันทศาสตร์ “สุวฤตตติลภ” เกษเมนทร์จัดระบบความรู้เรื่องฉันทไว้อย่างละเอียด และได้ยกตัวอย่างคำประพันธ์ของกวีโบราณ เช่น กาลิหาส ภัฏฐนารายณ์ ราชเศขร เป็นต้น มาประกอบคำอธิบายให้เห็นแจ่มแจ้งด้วย เนื้อหาตำราฉันทศาสตร์เล่มนี้แบ่งเป็น 3 วินยาส หรือ 3 บท วินยาสที่ 1 ว่าด้วยข้อบังคับของฉันทตามแบบแผนทั่วไป วินยาสที่ 2 ว่าด้วยเรื่องคุณและโทษของการใช้ฉันท เกษเมนทร์ได้แสดงทฤษฎะวิจารณ์ลักษณะเด่นและด้อยของฉันท และวินยาสที่ 3 ว่าด้วยการประยุกต์ใช้ฉันทให้เหมาะสมกับเนื้อหาคำประพันธ์

เกษเมนทร์มีความรู้สึกซึ่งในเรื่องฉันท ทฤษฎะอันเฉียบแหลมของเขาในการวิจารณ์ข้อเด่นและข้อด้อยของฉันท เป็นแนวทางที่นักฉันทศาสตร์ต้องใคร่ครวญและคิดตาม ทั้งนี้เพราะเกษเมนทร์วิจารณ์การแต่งฉันทตามข้อเท็จจริง เช่น บทประพันธ์ที่มีเสียงและคำดีจะต้องงามด้วยแบบแผนของฉันทที่ดี หรือกลุ่มของฉันทที่งามดุดใจมัก หากวางไว้ในที่ไม่เหมาะสมแสดงถึงความเบาปัญญา เหมือนผูกสายสร้อยรัดเอวไว้ที่คอ เกษเมนทร์ยังเสนอแนะรูปแบบฉันทที่เหมาะสมกับลีลาการพรรณนาและการสื่ออารมณ์ เช่น หากพรรณนาความงามของนางเอก ฉันทที่กระตุ้นรสรักได้ดีคือ อุปชาติ การพรรณนายามพระจันทร์ขึ้น เหมาะกับฉันทรโถงธตา หากจะพรรณนาเนื้อหาที่เป็นหลักนิติ เหมาะกับฉันทวิมคติสภา หรือหากจะใช้ฉันทเน้นจังหวะที่รวดเร็วในตอนจบแต่ละตอน เหมาะกับบาลินี เป็นต้น (ปราณี พาพานิช

2542: 35-37) เพราะฉะนั้น การใช้ฉันท์รูปแบบใดก็ตาม ต้องสอดคล้องกับ เนื้อหาที่สื่ออารมณ์ และรสอันงดงามเหมาะสมด้วย

ฉันท์ในจารึกที่ผู้วิจัยศึกษานี้ รูปแบบฉันท์สอดคล้องกับลีลาและการ สื่ออารมณ์ แสดงให้เห็นฝีมือกวีอย่างชัดเจน ดังจะวิจารณ์การใช้ฉันท์ 2 รูปแบบ คือ อนุษฏุก และศารทูลวิกริติต

1. วิจารณ์อนุษฏุก: ฉันท์ที่จัดระบบองค์ความรู้ และสรุปเรื่องราว

อนุษฏุก เป็นฉันท์ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ปรากฏอยู่ทั่วไป ในวรรณคดีสันสกฤตทั้งมหากาพย์ ปุราณะ วรรณกรรมคำสอน และ วรรณกรรมประเภทบทสวด เกษเมนทร์ได้กล่าวถึงความเหมาะสมของ การใช้ฉันท์รูปแบบนี้ไว้ว่า โศลก ควรใช้ในงานเขียนที่ต้องการอธิบายความ หมายอย่างชัดเจน ปรากฏตอนต้นของมหากาพย์ในราชสำนัก การย่อเรื่อง และการเขียนเรื่องราว (ปราณี พาพานิช 2542: 76) คำประพันธ์ที่เรียกว่า โศลกตามความเห็นดังกล่าว ก็คือ อนุษฏุก ซึ่งเป็นฉันท์ที่มีปริมาณมากที่สุด ในจารึก โดยเฉพาะเนื้อหาจารึกที่เป็นบทถวายรายการสิ่งของต่างๆ ภายใน ศาสนสถาน กวีจะใช้ฉันท์รูปแบบนี้

ตัวอย่างคำประพันธ์อนุษฏุกในจารึกปราสาทตาพรหม

- (3) ตสฺยาสฺสป ริวรายาเย ปุชางฺศานิ ทิเนทึเน |
- (4) โทฺรเณปาภฺยา ภูษตาเยปรสฺเสถ ตฺรยสฺสฺปตฺติ ชาริกะ || 38
- (5) ตีลาเอกาทศปรสฺสา โทฺรเณทฺเวา กุฑฺวาวปี |
- (6) ทฺเวาโทฺรเณ กุฑฺวามุท คาคงฺกฺปรสฺสาตฺ จตฺรทศ || 39
- (7) ฆฤตฺฆฺมิ ตรีกุฑฺวํ ทธิกฺษิรมฺฐินิตฺ |
- (8) อธิกานฺย เอกศสฺตสฺมาตฺ สฺปตฺปรสฺสโถโร คฺฤทฺทะปฺนุเน || 40

(จารึกปราสาทตาพรหม บทที่ 38-40 บรรทัดที่ 3-8)

อนุษฏุกข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นฉันท์ที่กล่าวถึงรายการสิ่งของต่างๆ ที่ถวายเทวรูปภายในปราสาทตาพรหม กล่าวคือ บทที่ 38 ให้รายละเอียด ว่าในทุกๆ วัน จะมีการถวายเครื่องบูชาแด่พระเทวีพร้อมทั้งบริวาร สิ่งของ

ถวาย ได้แก่ ข้าวสารที่ไม่หัก ในปริมาณ 2 โทธนะ 2 ปัสสะ และ 73 ขา
ริกา บทที่ 39 ให้รายละเอียดสิ่งของถวาย ได้แก่ เมล็ดงา จำนวน 11 ปัสสะ
ละ 2 โทธนะ และ 2 กุฑวะ และถั่วเขียว จำนวน 2 โทธนะ และ 2 กุฑ
วะ ข้าวโพด จำนวน 14 ปัสสะ บทที่ 40 ให้รายละเอียดสิ่งของถวาย
ได้แก่ เนยใส จำนวน 1 ฆฎี 3 กุฑวะ นมเปรี้ยว นมสด น้ำผึ้งที่มากขึ้นไป
อีก 1 ส่วน และน้ำอ้อยย้วย จำนวน 7 ปัสสะ รายการสิ่งของดังตัวอย่าง
แสดงตัวเลขปริมาณการชั่งตวงรายการสิ่งของอย่างละเอียด บ่งชี้ได้ว่า
รายละเอียดดังกล่าว กวีมุ่งบันทึกข้อเท็จจริงให้เห็นถึงกิจกรรมทางศาสนา
เป็นหลัก

การที่กวีใช้ฉันทอนุชฎุภ เหมาะสมกับการจัดลำดับเนื้อหาที่กวีมุ่ง
แจกแจงข้อเท็จจริง กวีคำนึงถึงลักษณะเด่นของฉันทอนุชฎุภซึ่งกำหนด
พยางค์บาทละ 8 พยางค์ มีเสียงหนักเบาเป็นจังหวะคล้องจอง กวีใช้
ฉันทรูปแบบนี้ร้อยเรียงเนื้อหาเพื่อสื่อความหมายที่สั้นกระชับ ไม่ได้
เล่นสำนวนโวหารมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่จารึกมีขอบเขตจำกัด จึง
เอื้อให้กวีใช้ฉันทรูปแบบนี้ที่กำหนดพยางค์ได้ไม่มากต่อเนื่องไปเรื่อยๆ
กับอีกประการหนึ่ง อนุชฎุภ เป็นฉันทที่โบราณนิยมแต่งเพื่อเล่าเรื่อง
ทำนองปุราณะ กวีจึงสืบทอดรูปแบบฉันทเพื่อเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นความรู้
และเป็นข้อเท็จจริง สอดคล้องกับที่เกษเมนทร์ได้กล่าวไว้ว่า โสลกใช้ในการ
นำเสนอเรื่องความรู้ที่เป็นศาสตร์ เน้นความแจ่มชัด เน้นคำสอน บท
ประพันธ์เกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่า นิทานปรัมปรา (ปราณี พาพานิช
2542: 95) เพราะฉะนั้น การที่กวีผู้รจนาจารึกใช้อนุชฎุภ ก็เพื่อร้อยเรียง
เนื้อหาให้สื่อความชัดเจนมีเอกภาพ โดยมุ่งแจกแจงข้อเท็จจริงซึ่งเป็น
กิจกรรมทางศาสนาอย่างละเอียด

อย่างไรก็ตาม จารึกในกลุ่มแบบฉบับหลวงปรากฏอนุชฎุภที่มีได้
กล่าวถึงแต่บทถวายรายการสิ่งของ แต่กวียังใช้ฉันทรูปแบบนี้สดุดีพระเกียรติ
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างกระชับได้ใจความด้วย ดังพบในจารึกปราสาท
จรุง แต่เนื่องจากตัวอักษรจารึกหลักนี้ชำรุดหายไปมาก การจัดเรียงบรรทัด

ข้อความในด้านที่ 2 เซดส์ได้นำเสนอคำอ่านจารึกโดยกำหนดข้อความตั้งแต่บรรทัด A สิ้นสุดที่บรรทัด L ซึ่งกวีแต่งด้วยอนุชฌนุฏต่อเนื่องกัน ดังนี้

(D) ปรกฏเตะปรตฤ ฒานววรรณาน กาลโทเช ฌนภำปุณะ |

ศาสตรวุตตยาส ตตทโทโซ ยะปาณินิร อิวานยต || D

(E) รามศศุริย์ ปริยัตยทุกตาม อาทิตสุรสวสตเวศุเต |

ธรมราชสตเวยสุ ตุทิตสุรสต คตามปี || E

(จารึกปราสาทจุง หลักที่ k.597 ข้อความที่ D-E บรรทัดที่ D-E)

ฉันท่อนุชฌนุในข้อความบรรทัด D และ E ข้างต้น ยืนยันให้เห็นได้ว่า กวีมุ่งให้รายละเอียดความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กล่าวคือ ข้อความบรรทัด D สรุปรายละเอียดได้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเหมือนกับปาณินิ คือ เป็นผู้ที่ทรงรอบรู้ศาสตร์ พระองค์ทรงฟื้นฟูความเสื่อมหรือความชั่วร้ายที่ผ่านมาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ข้อความบรรทัด E สรุปรายละเอียดได้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ กวีเปรียบเทียบพระองค์กับพระราม คือ คำสรรเสริญเกี่ยวกับพระรามเป็นไปในลักษณะที่ว่า พระองค์ต้องการนำนางสีดากลับคืนมา ภายหลังจากที่ได้ทอดทิ้งพระนางไป ต่างจากคำสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นไปในลักษณะที่ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประทานแต่ความรุ่งเรืองให้กับประชาชนของพระองค์

กล่าวได้ว่า ฉันท่อนุชฌนุ ในจารึกนำเสนอเนื้อหาที่สั้นกระชับ สื่อความหมายชัดเจน เป็นฉันท์ที่จัดระบบองค์ความรู้เกี่ยวกับคตินิยมการปฏิบัติบูชาภายในศาสนสถานได้อย่างสมบูรณ์แบบ การที่กวีร้อยเรียงรายการสิ่งของบูชาต่างๆ โดยใช้ศัพท์แทนตัวเลขเพื่อเทียบรายการสิ่งของซึ่งตนนับร้อยรายการ นับว่าอนุชฌนุเป็นฉันท์ที่เอื้อประโยชน์อย่างยิ่ง ขณะเดียวกัน ในกรณีที่กวีสื่อความหมายสุดดีพระเกียรติ ฉันท่อนุชฌนุก็สื่อภาพรวมความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์อย่างงดงามด้วย

2. วิจารณ์การทูลวิกริต: ฉันท์เสียของ

การทูลวิกริต มีความหมายว่าฉันท์ที่แสดงลีลา (การเล่น) ของเสีย
โคร่ง (Monier-Williams, Monier 1986: 1067) การทูลวิกริตเป็นฉันท์ที่มี
จำนวนพยางค์มากที่สุด คือบาทละ 19 พยางค์ นับพยางค์ทั้งหมดทุกบาท
ได้ 76 พยางค์ ตัวอย่าง

(35) เอชาศรีชยวรมมเทวนฤปดิน เทที่ปยมาเนาชสน

ตสมาท วีรม อชิตนตกษิตฤชศ ศรีหรวรรมาตมชา |

(36) วรหุมรเชรวเทวราชม อทิตร เทวีสุธรรมาศริตม

โคปตุ์คาศตโกฏิเทตีวห ตาราทิปรวีรเณ || 18

(จารึกปราสาทตาพรหม บทที่ 18 บรรทัดที่ 35-36)

การทูลวิกริต เป็นฉันท์ที่มีพยางค์แต่ละบาทจำนวนมาก เอื้อให้
แสดงความหมายได้มาก ความหมายของฉันท์ที่ยกมาข้างต้น แปลความ
ได้ดังนี้

“สตรีนางนี้ ผู้ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าศรีหรรษ
วรมัน (คือ พระนางชัยราชจุฑามณี) ได้ทำให้พระเจ้าศรีชัยเทวะ
(พระเจ้าชัยวรมันที่ 7) ผู้มีอำนาจที่รุ่งเรืองยิ่ง ผู้มีความเก่งกล้า ผู้
อาศัยธรรมะ ผู้ได้สังหารแล้วซึ่งหัวหน้าข้าศึกที่มีความเก่งกล้า
ในสงคราม ด้วยอาวุธนับ 100 โกฏิ เพื่อคุ้มครองแผ่นดิน ให้ประสูติ
แล้วจากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น (พระเจ้าธรณีนีทรวรมัน) ผู้
เปรียบประดุจพรหมฤๅษี ราวกับว่านางอติเทวีได้ทำให้พระอินทร์
ประสูติแล้ว ผู้มีรัศมีอันโอภาส มีความอาจหาญ ผู้อาศัยอยู่ในเทวสภา
ที่ชื่อสุธรรมา ผู้มีความเก่งกล้าในหมู่ทหารชั้นนำ เพื่อพรหมฤๅษี เพื่อ
ที่จะคุ้มครองแดนสวรรค์”

น่าสังเกตว่าจารึกแต่ละหลักปรากฏการทูลวิกริตเพียงหนึ่งโคลก
เท่านั้น ยกเว้นจารึกปราสาทจรุงหลักที่ k.288 มีการทูลวิกริตจำนวน 10
บท

จะเห็นได้ว่าใจความสำคัญของฉันท กวีต้องการสื่อถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่าประสูติมาจากพระนางศรีชัยราชจุฑาภรณ์ กับพระเจ้าธรณินทรวรมัน พระองค์ทรงมีความกล้าหาญอย่างยิ่ง กวีใช้ถ้อยคำที่ตรงตามยิ่ง คือ “เสลชะ” เพื่อสื่อความหมายพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กับ “เทวราช” คือ พระอินทร์ เพื่อยืนยันสถานะอันน่าพิศวงของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่าทรงเป็นพระอินทร์บนโลกมนุษย์ พระองค์ทรงมีความเก่งกล้าสามารถในการรบ โดยทรงคุ้มครองแผ่นดินให้ผาสุก ดังที่กวีใช้ศัพท์ว่า “โคปตุ้คำ” เพื่อสื่อให้เห็นว่าการคุ้มครองแผ่นดินนี้ หากเป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กวีมุ่งหมายให้เป็นแผ่นดินโลก แต่หากเป็นพระอินทร์ย่อมคุ้มครองสวรรค์ให้รอดพ้นภัยจากอสูร ภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในฉันทบทนี้จึงปกป้องอาณาเขตของพระองค์จากภัยศัตรูจนสุดความสามารถ

กวีสื่อให้เห็นภาพอย่างต่อเนื่องว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงใช้ “ศตโกฏี” เป็นอาวุธสังหารศัตรู ซึ่งพระอินทร์ก็เคยใช้อาวุธศตโกฏีสังหารวฤตราสูรมาแล้ว การเน้นย้ำความหมายฉันทบทนี้ เพื่อต่อการแสดงวีรรสดังประจักษ์ได้จากภาพสะท้อนพระมหากษัตริย์ที่มีความตั้งมั่น ความมั่นคง หรือการอุทิศเอาชนะศัตรูด้วยกำลังความสามารถ (แสง มนวิฑูร 2541: 311)

การที่กวีเน้นย้ำวีรรสเป็นรสเอก อันเกิดจากพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ที่ทรงชนะศัตรูที่บุกรุกแผ่นดิน ทำให้ผู้อ่านประจักษ์ได้ว่าพระมหากษัตริย์ คือ หลักชัย ปกป้อง รักษา และธำรงความสุขสวัสดิ์ให้ถาวรทั้งบนสวรรค์และบนพื้นพิภพชั่วกาลปาวสาน รสที่เสริมเข้ามา คือ “อัทฤตรส” คือ รสแห่งความอัศจรรย์ใจ เป็นปฏิกิริยาจากการรับรู้ภาวะพิศวง ซึ่งอาจจะเห็นสิ่งที่เป็นทิพย์ หรือเสียงทิพย์ (กุสุมา รักขมณี 2549: 188) ดังที่ฉันทฉายภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์อุดมคติที่สถาปนาความสูงส่งเทียบเท่าพระอินทร์

จากการพิจารณาลีลาและการสื่ออารมณ์ผ่านรูปแบบฉันท ผู้วิจัยพบว่าฉันทรูปแบบนี้สื่อความหมายได้กลมกลืนกับฉันทรูปแบบต่างๆ กล่าวคือ ศาตรุกวีวิจิตรเป็นรูปแบบฉันทที่แสดงพระเกียรติคุณของพระเจ้าชัยวรมัน

ที่ 7 ให้เป็นที่ประจักษ์ชัด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการแต่งจารึกให้เป็นบทประพันธ์ และสอดคล้องกับที่เกษมรินทร์แสดงพรรณนาไว้ว่าสารทูลวิริจิตเป็นฉันทที่กำหนดให้ใช้ในการสดุดีความกล้าหาญของพระมหากษัตริย์ (ปราณี พาพานิช 2542: 39)

ขณะเดียวกัน ลีลาของสารทูลวิริจิตนับว่าโดดเด่น มีความไพเราะ เวลาอ่านเป็นท่วงทำนอง เห็นได้ว่าการขึ้นต้นของฉันทด้วยเสียงพยางค์ครุต่อเนื่องกันสามเสียง ทำให้เวลาอ่านฉันท เสียงที่เปล่งออกมามีจังหวะเน้นย้ำ ก้องกังวาน จากนั้นตามด้วยเสียงหลุสองเสียง ทำให้เกิดจังหวะหยุดและปรับลดเสียงให้อ่อนหรือเบาลง จังหวะของเสียงตามคณะฉันทที่สลับด้วยเสียงยาว- เสียงสั้น-เสียงยาว เหล่านี้ เวลาอ่านตามข้อบังคับของฉันท จะทำให้เกิดเสียงสลับยาว- ช้า- ยาว ช้า ฟังแล้วเป็นจังหวะดุจท่วงทำนองดนตรีที่ไพเราะอย่างยิ่ง

สารทูลวิริจิตบทนี้ นับว่าเป็นฉันทต้นแบบที่กวีผู้รจนจารึกปราสาทตาพรหมถ่ายทอดเนื้อหาในวาระที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประสูติ ซึ่งการรังสรรค์เนื้อหาจารึกในตอนนี้น่าจะมีมือของกวีได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ต่อมาเมื่อกวีท่านอื่นได้แต่งจารึกเพื่อสดุดีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้แก่ จารึกปราสาทพระขรรค์ และจารึกปราสาทจรุง หลักที่ k.287, k.288 และ k.547 ก็ได้นำฉันทบทนี้ไปใส่ไว้ในจารึกหลักดังกล่าวด้วย

ฉันทในจารึกดังที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นความสามารถของกวีในการปรับประยุกต์รูปแบบฉันทเพื่อสนองอารมณ์ รสวรรณคดี และการสื่อความคิดตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร เพราะฉะนั้นจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงเป็นบทร้อยกรองทรงคุณค่า สื่อความหมายสดุดีพระเกียรติพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างลุ่มลึก ทั้งสื่ออารมณ์และเสียงพริ้งพราย กล่าวคือ เวลาอ่านออกเสียงตามข้อบังคับของฉันทในแต่ละรูปแบบ จะสัมผัสได้ถึงพลังเสียงตามข้อบังคับพยางค์ครุ-หลุ ฟังแล้วเป็นท่วงทำนองสูงต่ำ หนักเบา ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรสและคุณค่าของบทร้อยกรองอย่างพร้อมมูล

บทสรุป

การศึกษาฉันทน์ในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยืนยันได้ว่า “ฉันทน์” แสดงฝีมือของกวีที่เพียรพยายามร้อยกรองบทสวดดี พระเกียรติজনมีความประณีต มีความเหมาะสมทั้งรูปแบบฉันทน์และการสื่อความหมาย นอกจากนักจารึกศึกษาจะศึกษาลักษณะเด่นทางเสียงของฉันทน์ อันเป็นข้อบังคับของพยางค์ครูและลหุแล้ว การพินิจ “สาร” หรือ “ความหมาย” ที่สัมพันธ์กับ “อารมณ์” “ลีลา” และ “รส” ในฉันทน์แต่ละบท จะนำไปสู่การเข้าใจ “ความคิด” ของกวีในการสวดดีพระเกียรติ ยิ่งกว่านั้น ยังจะทำให้เข้าใจ “หัวใจ” ของจารึกในแง่ที่ว่า จาริกนั้นมีชีวิต มีจิตวิญญาณของกวีแฝงอยู่ในเนื้อหาอย่างน่าพิศวงด้วย

ภาพที่ 1 จารึกปราสาทตาพรหม ซึ่งเป็นจารึกภาษาสันสกฤตแบบฉบับหลวงหลักแรกในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

(ที่มา: โดยความอนุเคราะห์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กังวล คัชชีมา)

ภาพที่ 2 จารึกปราสาทพระขรรค์ตั้งอยู่บริเวณโคปุระชั้นที่ 1 ทางด้านตะวันออกของปราสาท

(ที่มา: Michael Freeman 1990)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กุสุมา รัชมณี, 2549. การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปราณี นพานิข (แปลและให้คำบรรยาย), 2542. สுவฤตติกล: ยอดแห่งฉันทวรรณพดทั้งดงาม. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาดแลน จิต, 2543. ประวัติเมืองพระนครของขอม. (แปลโดย ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- แสง มนวิฑูร (แปล), 2541. นาฏยศาสตร์ ของ ภารตมุนี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อุไรศรี วรตะริน, 2545. ประชุมอรรถบทเขมร: รวบรวมความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อุไรศรี วรตะริน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ภาษาต่างประเทศ

- Basham, A.L., 1986. The Wonder that was India: A Survey of the History and Culture of the Indian Sub-Continent Before the Coming of the Muslims. Delhi: Rupa & Co.
- Coëdès, George, 1906. "La stèle de Ta-Prohm." BEFEO VI: 44-86.
- _____, 1941. "La stèle du Práh Khân d'Ankor." BEFEO XLI: 255-302.
- _____, 1942. "Grande Stèle du Phīmānākās." in *Inscriptions du Cambodge*. Vol. II. Hanoi: Imprimerie d'extreme-orient.
- _____, 1952. "Stèle des Prāsāt Črūñ d' Ankor Thom." in *Inscriptions du Cambodge*. Vol. IV. Hanoi: Imprimerie d'extreme-orient.
- Freeman, Michael, 1990. *Angkor: the hidden glories*. Boston : Houghton Mifflin.
- Mitra, Arati, 1989. *Origin and Development of Sanskrit Metrics*. Calcutta: The Asiatic Society.
- Monier-Williams, Monier, 1986. *A Sanskrit-English dictionary: etymologically and philologically arranged with special reference to cognate Indo-European Languages*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Morgan, Les, 2011. *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*. Los Angeles: Mahodara Press.
- Wilson, H.H., 1847. *An Introduction to the Grammar of the Sanskrit Language: For the Use of Early Students*. second edition. London: J. Madden and Co.

